

زبان

فارسی

و

فرهنگستان زبان ایران

چندی پیش، جناب آقای صادق کیا
رئیس فرهنگستان زبان ایران، مطالبی
در باره فعالیت‌های این فرهنگستان
در یک مصاحبه مطبوعاتی بیان نمودند
که از نظر اهمیت، بخشی از آن همراه
با چند سؤال از سؤالاتی که در پایان
این مصاحبه مطرح گردید و پاسخ‌هایی
که به آنها داده شده است در زیر آورده
می‌شود.

زبان فارسی را از حدود دو هزار و پانصد سال پیش تا کنون می‌شناسیم و از چگونگی
تحول آن در طول این مدت آگاهی داریم. زیرا که این زبان صورت تحول یافته
زبان فارسی میانه یا پهلوی ساسانی است که در روزگار ساسانیان زبان رسمی و همگانی
شاهنشاهی ایران بود و آثار گرانبها از آن بازمانده و به دست آمده است و خود فارسی
میانه دنباله و ادامه زبان فارسی باستان است که در زمان هخامنشیان بکار می‌رفت و

کهن‌ترین نوشته موجود آن کتیبه‌ای است از اربارمنه پدر جد داریوش بزرگ.
این زبان در طول این بیست و پنج سده تحول فراوان یافته که اینک مورد بحث
ما نیست.

زبان فارسی یک زبان آریائی است و بازبانهای سنسکریت (هندی باستان)، لاتین
یونانی، آلمانی، انگلیسی، روسی، فرانسه... از یک ریشه است. بنیاد واژه‌سازی
این زبانها ترکیب است، ترکیب ریشه‌ها با پیشوندها و پسوندها و یا ترکیب خودواژه‌ها
با یکدیگر.

فارسی از نظر واژه‌سازی بسیار تواناست و این توانائی را در تمام طول تاریخ
خود حفظ کرده است با این تفاوت که در دوره‌های پیش از اسلام از پیشوندها و پسوندهای
بیشتری استفاده می‌شده است و در دوره نوین یعنی دوره‌ای که از سده چهارم هجری
آغاز می‌شود این کمبود با ترکیب واژه‌ها جبران گردیده است.

واژه‌سازی فارسی راهم عامه مردم وهم دانشمندان ادامه داده‌اند. فراوان است
واژه‌هایی که در همین قرن به وسیله مردم ساخته شده است مانند دوچرخه، سه‌چرخه،
خودنویس، خودکار، خودآموز، آب خشک‌کن، تخته پاک‌کن، دستگیره،
آرایشگاه.

از میان دانشمندان و نویسندگان و سرایندگان پیشین برخی به این توانائی
فارسی توجه بسیار کرده و از آن در بیان مطالب خود استفاده فراوان کرده‌اند مانند
ابن سینا و ناصر خسرو و نظامی، در این جا برای مثال چند نمونه از واژه‌های ترکیبی که
نظامی در آثار خود آورده است ذکر می‌شود:

شب و روز آفرین، غم‌شادی‌نگار، فلک برپای دار، چاربالش‌نه، بازگونه-
نورد، چشم‌روشن‌کن، نافر جام‌گوی، نگون‌سرانجامی، شانه درموی، بدسرانجام.

ملاحظه می‌فرمائید که چگونه واژه‌سازی شده و به بزرگی ترکیب اهمیتی داده

نشده است. آثار این سراینده چیره دست پر است از واژه‌های ترکیبی. آثار تاریخی و ادبی گروهی از دانشمندان این قرن نیز از این توانائی استفاده کرده‌اند. فارسی بیگمان یکی از استوارترین پایه‌های یگانگی ملت ایران است و در تجدید استقلال سیاسی ایرانیان در نخستین سده‌های اسلامی برای پدید آوردن آثار تازه به آن کوشش فراوان شده است تا مانند گذشته به صورت یگانه زبان ملی و فرهنگی و رسمی به زندگانی خود ادامه دهد. به همین جهت است که فردوسی می‌گوید:

بسی رنج بردم بدین سال سی / عجم زنده کردم بدین پارسی
فارسی در طول این بیست و پنج سده بسیار ساده‌تر و آسان‌تر شده و شماره صداهای آن کمتر گردیده است و اینک زبانی است که جنس و حرف تعریف و صرف نام و دستگام بیچیده و مفصل صرف فعل ندارد و از زیبایی و شیوایی ویژه‌ای برخوردار است. این یگانه زبان ملی و رسمی و همگانی ایرانیان با چنین گذشته درخشان و آثار فرهنگی عالی ناگهان در برابر مشکل تازه‌ای قرار گرفت و آن هجوم بیسابقه واژه‌های فراوان و روزافزون علمی و فنی و فرهنگی برخی از زبانهای باختری بود. می‌دانیم که علم و صنعت و فن در قرنهای اخیر در اروپا به سرعت روبه پیشرفت گذاشت و اثرات آن زندگی جهانیان را دگرگون نمود. اروپائیهائی که در این پیشرفت پیشگام بودند برای آنچه پدید آمد و اثرهای برمی‌گزیدند و ملتیهائی که در این فعالیت سهیم نبودند ناچار تازه‌های علمی و فنی و فرهنگی آنان را اغلب با واژه‌هایش می‌پذیرفتند. آری جهانیان بستگی و نزدیکی بیسابقه‌ای با یکدیگر یافته‌اند و نمی‌توان درهای کشور را به روی تازه‌های علمی و صنعتی و فرهنگی بست و در زندگانی قرنهای گذشته فروماند.

ملت هوشیار ایران یکی از ملتیهائی بود که در این فعالیتها و پیشرفتها سهیم نبود

ولی چون از آن آگاهی یافت کوشید که به سرعت از آن بهره‌مند و رفته‌رفته باملت‌های پیشرفته جهان همگام گردد و ازینرو ناچار واژه‌های بیگانه تازه‌ای را که اغلب با زبان او هماهنگی نداشت به زبان خود راه داد و چون شماره این گونه واژه‌ها فزونی گرفت بیم فروافتادن فارسی از پایگاه والای فرهنگی دیرین و از دست رفتن زیبایی و هماهنگی آن و همچنین پدید آمدن ضعف و سستی در بنیاد فرهنگ ملی در دل او راه یافت. در این هنگام بود که گروهی از دانشمندان به یافتن یا ساختن واژه‌های فارسی در برابر واژه‌های بیگانه پرداختند ولی چون موضوع بسیار جدی و مهم و خارج از حدود توانائی افراد تشخیص داده شده فرمان اعلیحضرت رضاشاه پهلوی فرهنگستان ایران تأسیس یافت.

روشن است که اگر نفوذ زبانهای بیگانه در فارسی ادامه یابد در آینده همچنان که امروز برای فهمیدن نوشته‌ها و سروده‌های فارسی به آموختن زبان عربی نیاز داریم به آموختن آن زبانها نیز نیاز خواهیم یافت و آموزش زبان فارسی که خود به تنهایی بسیار ساده و آسان است دشوارتر و پرهزینه‌تر خواهد گردید و باید وقت بیشتری برای آن صرف نمود.

چنان که گفته شد تمدن صنعتی باختر تنها به زبان فارسی و فرهنگ ایران هجوم نیاورد بلکه زبانها و فرهنگهای بسیاری از ملت‌های دیگر نیز با هجوم آن روبرو شدند. آن ملت‌ها نیز کم و بیش به چاره‌اندیشی در برابر این هجوم و نفوذ سریع بیسابقه برخاستند. در این مورد کافی است که به فعالیتها و اقداماتی که کشورهای عربی و ترکیه در همسایگی خود ما انجام داده‌اند توجهی بشود و واژه‌نامه‌های تازه این زبانها مطالعه گردد تا معلوم شود چقدر واژه تازه ساخته شده یا از واژه‌های کهن در معنی تازه استفاده گردیده است.

خود واژه‌های انگلیسی و فرانسه و آلمانی پر است از همین گونه واژه‌ها. فرهنگستان زبان ایران به فرمان اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر به همین

منظور یعنی برای حفظ پایگاه والای فرهنگی زبان فارسی و آماده‌داشتن آن برای برآوردن نیازمندیهای روزافزون علمی و فنی و صنعتی و فرهنگی کشور تأسیس یافته است.

روشن است که برای رسیدن به این هدف فعالیت گسترده و پیگیر و دامنه‌داری لازم است و باید از تمام امکانات بر طبق اصول علمی استفاده شود.

روشی که فرهنگستان زبان ایران در گزینش واژه‌های مورد نیاز پیش گرفته است به این شرح است:

۱- تشکیل کمیسیونهایی در رشته‌های گوناگون با شرکت دانشمندان و کارشناسان مربوط و زبان‌شناسان. در این کمیسیونها واژه‌های بیگانه که برابر فارسی آنها مورد نیاز است مطرح می‌شود و پس از بررسی‌های لازم یک یا چند واژه فارسی مناسب پیشنهاد می‌گردد.

۲- از راه انتشار مجله و بیره‌ای همان واژه‌ها که در کمیسیونها مطرح شده است با ذکر معنی آنها که از واژه‌نامه‌های معتبر به فارسی ترجمه گردیده است نظر و پیشنهاد دانشمندان ایران و ایران‌شناسان و فارسی‌زبانان علاقمند با دادن فرصت کافی خواسته خواهد شد.

۳- از راه تهیه واژه‌نامه‌های بسامدی (یعنی واژه‌نامه‌هایی که تمام واژه‌ها را با ذکر تمام موارد استعمال آنها در برداشته باشد) برای یکایک متنهای فارسی.

۴- از راه تهیه واژه‌نامه مترادفهای فارسی و واژه‌نامه موضوعی این زبان. این اقدام از همین امسال آغاز شده و به سرعت در پیشرفت است.

۵- از راه بررسی در فارسیهای محلی و گویشهای ایرانی.

۶- از راه بررسی در نوشته‌های پهلوی و زبانهای باستان و میانه ایرانی. البته در صورت یافتن واژه مناسبی در این زبانها تلفظ آن با توجه به تحول زبان فارسی و

اصول صداشناسی آن تعیین خواهد گردید.

۷۷- از راه استفاده از واژه‌هایی که از زبان فارسی به زبانهای دیگر راه یافته و

در فارسی کنونی بکار نمی‌رود.

پیشنهادهایی که از این راه‌ها گردآوری خواهد شد در شورای فرهنگستان مطرح

خواهد گردید و واژه‌هایی که شایسته تشخیص داده شود برای تصویب به شرف عرض

اعلی حضرت همایون شاهنشاه آریامهر خواهد رسید و سپس آگهی خواهد شد.

گمان می‌شود که با این روش فرهنگستان فعالیت بی‌سابقه گسترده و همه‌جانبه‌ای

با استفاده از همه امکانات و متناسب با فعالیتهای کشور در سایه رهبری شاهنشاه آریامهر

خواهد داشت.

البته این روش وقت نسبتاً زیادی خواهد گرفت ولی باید توجه داشت که گزینش

واژه‌ها يك بار انجام می‌پذیرد و شایسته نیست که به علت نقص و نارسائی تعویض آنها

مطرح گردد.

فرهنگستان زبان ایران به وظیفه تاریخی و ملی و علمی مهمی که به عهده دارد کاملاً

آگاه است و می‌داند که فعالیت آن باید پیوند فرهنگی ایران را استوارتر سازد و زبان

فارسی را به مسیر طبیعی خود باز آورد و در آن نگاه دارد.

در این هنگام سؤالها مطرح شد که مهمترین آنها این است:

سؤال شد که فرهنگستان درباره تغییر خط اقدامی کرده است یا در نظر دارد که

بنماید. پاسخ داده شد که تغییر خط مطرح نیست و فرهنگستان برای پدید آوردن يك

شیوه پسندیده همگانی در خط فارسی کنونی طرحی تهیه نموده و اقدامات مربوط را

آغاز کرده است.

سؤال شد که تهیه واژه‌نامه‌های بسامدی برای همه متن‌ها چقدر طول خواهد کشید.

و چون این امر زمان زیاد خواهد گرفت تهیه يك واژه‌نامه کامل فارسی سالها طول خواهد

کشید. پاسخ داده شد که برای تهیه يك واژه نامه کامل فارسی راهی بجز تهیه واژه نامه بسامدی برای يكايك متنها به نظر نمی رسد و اما این که چقدر وقت خواهد برد پیش بینی آن دشوار است بویژه با توجه به این که همه متنهای فارسی هنوز چاپ نشده و از بسیاری از متنها چاپ انتقادی قابل اعتمادی در دست نیست.

سؤال شد در باره اختلاف نظر و سلیقه در تلفظ واژه ها که بویژه در آموزشگاهها و رادیو و تلویزن مطرح می شود آیا اقدامی شده یا خواهد شد. پاسخ داده شد که موضوع مهمی است و با توجه به اقدامی که در همین مورد در کشورهای دیگر انجام گرفته طرحی تهیه شده و قرار است که يك واژه نامه ویژه فارسی برای همین منظور تهیه گردد.

سؤال شد که در باره اشیاء و مفاهیمی که به کلی تازگی دارد و در نوشته های کهن و گویشها برابری برای آنها وجود ندارد چگونه اقدام خواهد شد. پاسخ داده شده که تصمیم فرهنگستان به این شرح است:

«برابر واژه های بیگانه مورد نیاز از فارسی ادبی و عامیانه برگزیده خواهد شد و در صورتی که وجود نداشته باشد یا یافت نشود از گویشها و زبانهای ایرانی کنونی یا میانه یا باستانی انتخاب خواهد گردید و به صورت فارسی در آورده خواهد شد. هر گاه برای واژه های در فارسی و هیچیک از گویشها و زبانهای دیگر برابری بدست نیاید در صورت امکان برای آن برابری از مایه های فارسی ساخته خواهد شد و اگر از فارسی ممکن نگردد از مایه های ایرانی ترکیب خواهد گردید در هر حال واژه هایی که برگزیده می شود باید از نظر زیبایی و تلفظ با واژه های فارسی هماهنگی داشته باشد.»